BUDAPEST ÉS TÉRSÉGE

Kovács Zoltán, Dövényi Zoltán

Magyarország városhálózatának csúcsán a Kárpát-medence egyetlen milliós nagyvárosa, Budapest áll. Bár Buda és Pest már a 13. századtól városi kiváltságokkal rendelkezett, és az ikerváros – a török hódoltságot kivéve – mindenkor Magyarország első számú politikai, gazdasági és szellemi-kulturális centruma volt, modern, milliós nagyvárossá formálódásában az 1872-es városegyesítésnek és az azt követő gyors urbanizációnak („városrobbanás") volt meghatározó szerepe 1. Az elmúlt másfél évszázadban a város térbeli kiterjedése, épületállománya, gazdasági szerepköre és a helyi társadalom összetétele folyamatosan változott, aminek eredményeként napjainkra egy komplex nagyvárosi tér jött létre.

Városszerkezet

Budapest térbeli tagozódásának bemutatásához a népszámlálás alapegységeit, az ún. lakótömböket használjuk, melyekből a beépítés jellege alapján 151 többékevésbé homogén városrészt hoztunk létre. Ugyanakkor a kép finomítása érdekében további összevonásokra is szükség volt, ezért a fővárost hét, építészetileg és funkcionálisan is jól elkülönülő övezetre osztottuk 1. A lehatárolt övezetek egyrészt igazodnak a természetföldrajzi adottságokhoz, másrészt kialakulásukat a városegyesítés után alkalmazott szigorú városrendezési szabályozásnak köszönhetik. Az egyes övezetek főbb jellemzői a következők:

1. ***Belváros*** vagy más néven city, amely szorosabb értelemben csak a pesti oldalon alakult ki, s határát napjainkban a Nagykörút vonala jelöli. Ez a vállalkozói tőke, a bankok és a kereskedelem, valamint az idegenforgalom első számú hazai központja.
2. ***Belső lakóöv.*** A cityt a Duna mindkét oldalán körülölelő, 4-5 emeletes házakkal beépített, túlnyomórészt lakófunkciójú övezet, amelynek kialakulása jórészt az I. világháború előtti időszakra tehető. A városfejlődés szempontjából talán ez az övezet szenvedte el a legnagyobb károkat a szocialista korszakban. Az épületállomány állaga az elmaradt felújítások miatt erősen leromlott, a helyi társadalom elöregedett, korábbi magas státusza hanyatlásnak indult. 1990 után a meginduló városrehabilitációs beavatkozásoknak köszönhetően az övezet egyes részei látványosan megújultak.
3. ***Külső társasházas öv.*** A belső lakóöv peremén, esetenként tőle távolabb (pl. Újpest-Központ, Wekerletelep) elhelyezkedő, uralkodóan lakófunkciójú területek, amelyekre alacsonyabb beépítés és kisebb népsűrűség a jellemző. Nem alkot összefüggő övezetet, a belső lakóövtől leginkább fejlődésében tér el; a szlamosodás és a vele járó társadalmi hanyatlás itt jóval kisebb volt a II. világháborút követő évtizedekben.
4. ***Budai villanegyed.*** A Budai-hegyvidék magas státuszú, társasházakkal és családi házakkal beépített területét öleli fel. Az elit villanegyed kevésbé jelent övezetet a városon belül, csak a budai oldalon jelenik meg. Kialakulása a 19. század végén indult meg, a terület beépítése folytatódott a két világháború között, majd a szocializmus évtizedeiben is. A rendszerváltozást követően a villanegyed terjeszkedése felgyorsult a maradék zöldterületek rovására. A folyamatos beépítés következtében a lakásállomány összetétele vegyes.
5. ***Ipari átmeneti öv*** („barnaöv"). Budapest 1950 előtti közigazgatási határához illeszkedő, egykor főként ipari, közlekedési, illetve raktározási tevékenységnek, valamint más nagy térigényű intézményeknek (pl. temetők) otthont adó övezet, amely a 20. század végére erősen leromlott, „alulhasznosított" területté vált. Az övezet súlypontja szintén a pesti oldalon található (pl. Ferencváros, Kőbánya, Angyalföld); Budán csak Kelenföldön és Óbudán találunk összefüggő egykori ipari területeket.
6. ***Lakótelepek.*** Döntően a II. világháború után lakótelepek sora épült Budapesten, nagyrészt zöldmezős beruházásként. A lakótelepek nem alkotnak összefüggő övezetet, sokkal inkább zárványként ékelődnek a családi házas és az ipari öv közé. Önmagukban sem homogének, méretük és az alkalmazott építési technológia alapján több nemzedékük különböztethető meg: a belső lakóöv mentén elsősorban kisméretű, hagyományos téglafalazású házakból álló lakótelepek jöttek létre, míg a város külső részein a nagyméretű, panelos-magasházas lakótelepek az uralkodók.
7. ***Családi házas öv.*** Túlnyomórészt családi házakból álló, laza beépítésű, zöldfelülettel gazdagon átszőtt övezet, amely magában foglalja az 1950-ben Budapesthez csatolt, többségében falusias arculatú elővárosi településeket. Az 1970-es, 80-as évek nagy lakótelep-építkezései leginkább ezt az övezetet érintették. Változást jelentett 1990 után, hogy az új lakásépítések nem elhanyagolható része ide koncentrálódott Budapesten, főként itt jelentek meg a gombamód szaporodó lakóparkok.

1 FUNKCIONÁLIS ÖVEZETEK

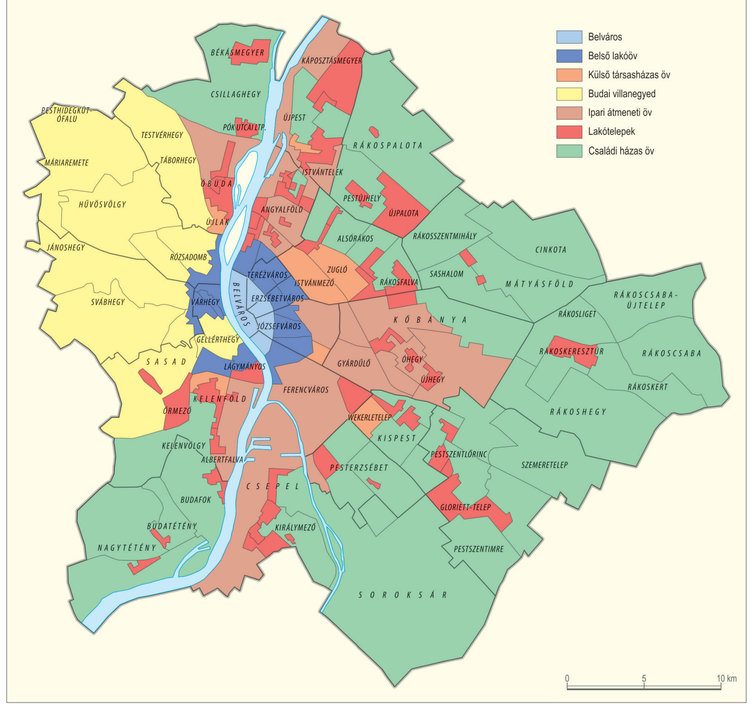

1 *Budapest, az ország fővárosa, nemzeti szimbólumok (Budai Vár, Lánchíd, Parlament) otthona*

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

2 A FUNKCIONÁLIS ÖVEZETEK TERÜLETE ÉS NÉPESSÉGSZÁMA (2011)

	Terület (km²)	Lakónépesség (fő)	Népsűrűség (fő/km²)	Terület (km²)	Lakónépesség (fő)
				megoszlása (%)	
Belváros	4,5	81 002	18 074,6	0,9	4,7
Belső lakóöv	14,6	266 411	18 284,7	2,9	15,4
Külső társasházas öv	11,2	81 799	7 327,0	2,2	4,7
Budai villanegyed	85,7	162 225	1 892,0	16,9	9,4
Ipari átmeneti öv	65,6	119 081	1 814,9	12,9	6,9
Lakótelepek	45,9	523 053	11 397,5	9,1	30,3
Családi házas öv	280,7	493 719	1 758,6	55,4	28,6
Budapest összesen	***508,2***	***1 727 290***	***3 398,8***	***100,3***	***100,0***
Magyarország összesen	93 023,0	9 937 628	106,8	—	—

3 NÉPESSÉGSZÁM-VÁLTOZÁS

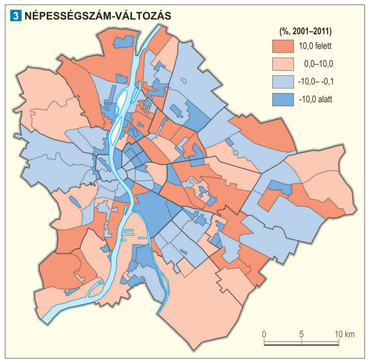

4 NÉPSŰRŰSÉG

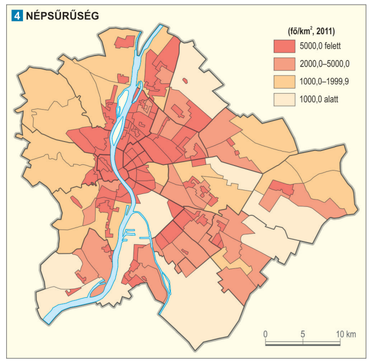

A 2011-es népszámlálás adatai szerint az övezetek részesedése mind a főváros területéből, mind népességéből igencsak eltérő 2. Két övezet, a családi házas öv és a lakótelepek együttesen a város területének és népességének kb. 60%-át teszik ki. A többi övezet részesedése e kettőhöz képest jelentősen elmarad.

Népesség

Népességszám, népsűrűség

A főváros népessége 2011-ben 1 millió 729 ezer főt tett ki, ami a tíz évvel korábbihoz képest közel 49 ezres csökkenést jelentett. Az 1980-as népességmaximumhoz (2 millió 59 ezer fő) viszonyítva a főváros több mint 330 ezer lakost veszített, ami jóval több, mint például Debrecen népességszáma. A 2001 és 2011 közötti csökkenés nagyjából megfelel az országos átlagnak, így az ország népességének mindkét időpontban 17,4%-a élt Budapesten. A népesség fogyatkozását a veszteséges természetes népmozgalom okozta, mivel a migráció nyereséges volt a főváros számára. A népességszám alakulása jelentős területi különbségeket mutatott: a 23 kerületből mindössze hét esetben volt növekedés, a csökkenés főleg a belső kerületekre volt jellemző 3.

A népesség fogyatkozása szükségszerűen együtt járt a népsűrűség csökkenésével is. Az 1980-as népesedési csúcs idején Budapest népsűrűsége még 3921 fő/km², 2011-ben viszont már csak 3293 fő/km² volt, ami több mint harmincszorosa az országos átlagnak (107 fő/km²). A népsűrűségre is jellemzőek a markáns területi különbségek 4. Közülük a leginkább feltűnő az 1950 előtti ún. Kis-Budapest és az ekkor hozzácsatolt külső kerületek közötti jelentős különbség. A fővárosi átlagot jóval meghaladja a népsűrűség a belső kerületekben (Erzsébetváros: 26 839 fő/km²), viszont a laza beépítésű külső kerületek népsűrűsége esetenként falusias értékeket mutat (Sorokcsár: 519 fő/km²). Városrészenkénti bontásban a népsűrűség különbségei már extrém értékek (363, illetve 40 559 fő/km²).

Korszerkezet, háztartási összetétel

Budapesten a 21. század elején is folytatódott a népesség már évtizedekkel korábban megkezdődött öregedése. Ennek következményeként a fővárosi lakosságának korszerkezete még az országos átlagnál is kedvezőtlenebb. A népesség száma azonban az egyes korcsoportokban eltérő mértékben változott, így ebből a szempontból nézve is eléggé mozaikos a kép. A gyermekkorúak (0–14 évesek) aránya fővárosi szinten csak kisebb mértékben csökkent (2001: 12,8%, 2011: 12,2%), az átlag mögött azonban jelentősek a területi különbségek (maximum: 19,2%, minimum: 5,5%). Ami a leginkább feltűnő, hogy a Belvárosban és környékén a *gyermekkorúak* aránya a 10%-ot sem éri el 5 2. Ettől a korstruktúrától jelentősen eltér a város pereme, ahol néhány városrészben az átlagosnál jóval magasabb a gyermekkorúak aránya.

Ellentétben a gyermekkorúakkal, a nyugdíjas korú népesség (65–X évesek) aránya a legutóbbi két népszámlálás között is nőtt (2001: 17,6%, 2011: 18,8%), így belátható távolságba került az az időpont, amikor minden ötödik fővárosi lakos ehhez a korosztályhoz fog tartozni. A „szépkorúak" területi megoszlását kettősség jellemzi: Buda népességében magasabb az arányuk, mint Pesten, az *időskorúak* magas koncentrációja jórészt a budai oldalra esik 6. Ezen kívül csak néhány kisebb körzetben emelkedett jóval az átlag fölé a mutató értéke. Egy részük lakótelep, ami azt jelzi, hogy a néhány évtizede még fiatalos korösszetételű lakótelepek egy részében is előrehaladott az elöregedés folyamata.

A népesség korszerkezetét érdemes megnézni a gyermek- és időskorúak arányának összevetésével is. 2011-ben a fővárosban 100 gyermekkorúra 208 időskorú

5 A 15 ÉVESNÉL FIATALABBAK ARÁNYA

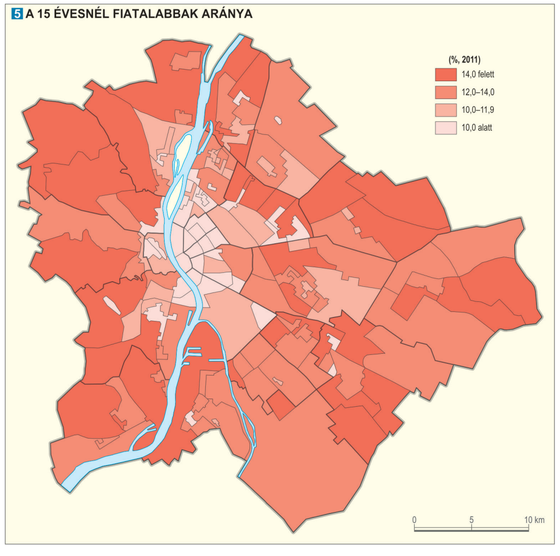

6 A 65 ÉVESEK ÉS IDŐSEBBEK ARÁNYA

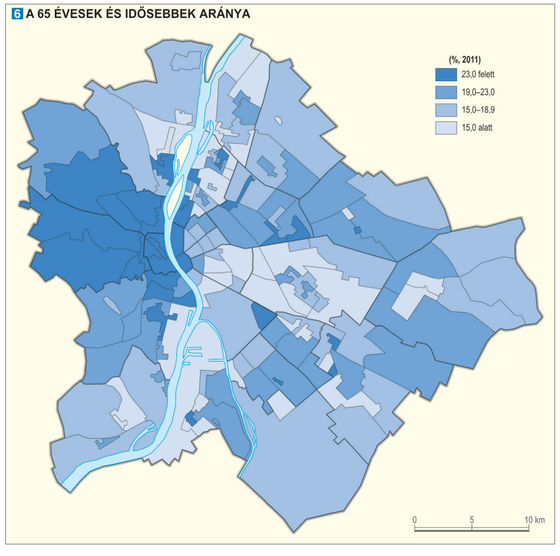

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

2 *Budapest belső városrészeit az elöregedés és a turisták fokozott jelenléte jellemzi*

jutott, s ez az érték jóval magasabb/rosszabb, mint az országos átlag. A főváros legsűrűbben lakott belső magjában a legrosszabb a helyzet, ahol egységesen 208 feletti a mutató értéke, de van olyan körzet is, ahol az időskorúak száma ötszörösen haladja meg a gyermekkorúakét 7. Vannak persze olyan városrészek is, ahol

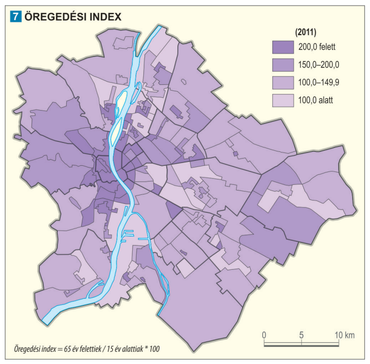

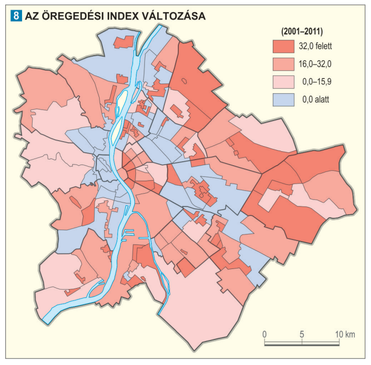

9 A NÉPESSÉG KORÖSSZETÉTELE ÖVEZETEK SZERINT (2011)

	0–14 évesek	15–39 évesek	40–64 évesek	65–74 évesek	75–x évesek	Összesen	0–14 évesek	15–39 évesek	40–64 évesek	65–74 évesek	75–x évesek	Összesen
	szám a						részaránya (%)					
Belváros	5 610	33 558	24 795	7 991	9 048	81 002	6,9	41,4	30,6	9,9	11,2	100,0
Belső lakóöv	24 789	112 693	78 743	24 210	25 976	266 411	9,3	42,3	29,5	9,1	9,8	100,0
Külső társasházas öv	9 856	32 819	23 466	7781	7 877	81 799	12,1	40,1	28,7	9,5	9,6	100,0
Budai villanegyed	23 363	50 566	49 033	21 581	17 682	162 225	14,4	31,2	30,2	13,3	10,9	100,0
Ipari átmeneti öv	15 561	53 183	35 386	8 137	6 814	119 081	13,1	44,7	29,7	6,8	5,7	100,0
Lakótelepek	60 240	194 960	170 146	55 944	41 763	523 053	11,5	37,3	32,5	10,7	8,0	100,0
Családi házas öv	71 218	163 142	169 895	52 971	36 493	493 719	14,4	33,1	34,4	10,7	7,4	100,0
Budapest összesen	***210 637***	***640 921***	***551 464***	***178 615***	***145 653***	***1 727 290***	***12,2***	***37,1***	***31,9***	***10,4***	***8,4***	***100,0***
Magyarország összesen	1 447 659	3 403 983	3 408 866	946 815	730 305	9 937 628	14,6	34,3	34,3	9,5	7,3	100,0

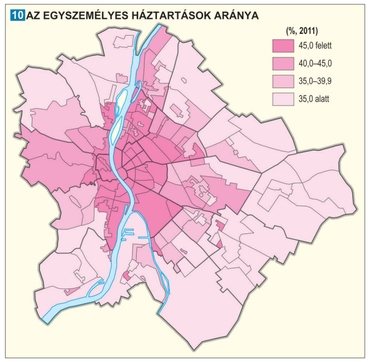

legtöbben a lakótelepeken élnek (30,3%), a kormegoszlás itt áll legközelebb a budapesti átlaghoz. Ez jelzi, hogy az egykor fiatalos korszerkezetű lakótelepek is elindultak az öregedés útján. A népesség száma alapján a családi házas övezet nem sokkal marad el a lakótelepektől (28,6%), korszerkezete azonban valamivel jobb, főleg a gyermekkorúak magasabb aránya miatt 3.

A fővárosban feltűnő az *egyszemélyes háztartások* kiemelkedően magas aránya: ez 2011-ben 41%, miközben a többi városunkban csak 29%. Az egyszemélyes háztartások 61,5%-ában nők éltek, az egyedül élők 44%-a 60 év feletti. Az elmúlt évtized tendenciájának folytatódása esetén viszont a jövőben tovább növekszik az egyedül élő fiatalok (szinglik) aránya. Az egyszemélyes háztartások aránya a belső területekről a városperem felé haladva általában csökken 10.

A háztartásokról is érdemes övezetekre vonatkozó áttekintést adni, de nem kizárólag az egyszemélyes háztartásokra fókuszálva. Arányuk egyébként a belső lakóövben és a Belvárosban volt a legmagasabb, a családi házas övezetben a legalacsonyabb 11. Hasonló övezeti képet mutat a négy- és többszemélyes háztartások aránya is, csak éppen fordított területi megoszlásban, vagyis ezen háztartástípus részesedése a Belvárosban és a belső lakóövezetben a legalacsonyabb, a családi házas övezetben pedig a legmagasabb. Az előbbi mutatóktól eltérően a foglalkoztatott háztartásfővel rendelkező háztartások arányában alig alakultak ki területi különbségek.

Etnikai, vallási viszonyok

Mind az etnikai, mind pedig a vallási viszonyok beható vizsgálata jelentékeny akadályokba ütközik. Az első nehézség az, hogy lényegében csak a tízévente végrehajtott cenzusok adataira lehet támaszkodni. Ennél nagyobb probléma, hogy mind a nemzetiségre, mind pedig a vallásra vonatkozó adatok az érzékeny, különleges személyi információk közé tartoznak, ezekről az állampolgárok nem kötelesek nyilatkozni. Ez a lehetőség a 2011-es népszámlálásnál már jelentős számú válaszmegtagadáshoz vezetett, ezért nagyon megnehezült az adatok reális értelmezése.

3 *Az idősödő Wekerle-telep továbbra is őrzi státuszát*

© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

11 A HÁZTARTÁSOK ÖSSZETÉTELE ÖVEZETEK SZERINT (2011)

	Az összes háztartás	Egyszemélyes háztartások	Négy- és több-személyes háztartások	A háztartások száma, ahol a háztartásfő foglalkoztatott	Egyszemélyes háztartások	Négy- és több-személyes háztartások	A háztartások száma, ahol a háztartásfő foglalkoztatott
		szám a			rész aránya (%)		
Belváros	45 531	22 773	2 674	25 087	50,0	5,9	55,1
Belső lakóöv	145 275	75 430	11 109	82 356	51,9	7,6	56,7
Külső társasházas öv	40 354	18 912	3 806	23 353	46,9	9,4	57,9
Budai villanegyed	74 875	29 777	10 453	42 218	39,8	14,0	56,4
Ipari átmeneti öv	55 338	25 135	6 460	34 806	45,4	11,7	62,9
Lakótelepek	253 088	102 728	29 376	140 731	40,6	11,6	55,6
Családi házas öv	205 247	64 360	41 343	114 617	31,4	20,1	55,8
Budapest összesen	***819 708***	***339 115***	***105 221***	***463 168***	***41,4***	***12,8***	***56,5***
Magyarország összesen	4 105 708	1 317 138	105 221	2 102 512	32,1	19,4	51,2

2011-ben Budapesten alig több mint húszezren vallották magukat *cigány/roma nemzetiségű*nek, ez a főváros lakosságának mindössze 1,2%-a. Okunk van feltételezni, hogy a cigányság tényleges létszáma ennél jóval magasabb, térbeli megoszlásukat illetően azonban csak a népszámlálási adatokra lehetett támaszkodni. Eszerint a roma populáció meghatározó része a pesti oldalon él, a budai oldalon számuk és arányuk is csekély. A Duna bal partján az átlagosnál nagyobb az arányuk a belső lakóövezet Nagykörúton kívüli részein, elsősorban Terézváros, Józsefváros és Ferencváros elszegényedő negyedeiben, s hozzájuk kapcsolódva Csepel hasonló kinézetű, barnaövhöz sorolható részein 12. Rajtuk kívül Kőbánya, Angyalföld és Újpest területén is kialakultak zárványok a cigányság átlagosnál nagyobb jelenlétével.

A nemzetiségi viszonyok vizsgálatát nem zavarta lényegesen a választ megtagadók aránya, ám a vallás esetében más a helyzet. Ebben lényeges szerepet játszik, hogy több mint kétszer annyian nem válaszoltak, mint a nemzetiségre vonatkozó kérdésre (2011: 16,6, illetve 33,9%). Összességében a főváros mintegy 1,73 millió lakosából csupán kevesebb mint 750 ezer tekinthető *vallás*osnak, mert nyilatkozott egyházhoz, felekezethez való kötődéséről. Területi megoszlásukban vannak ugyan különbségek, azonban nem szélsőségesen nagyok, a legkisebb és a legnagyobb érték között még kétszeres különbség sincs 13. Pest és Buda ezen mutató alapján is eltérő jellegű: az utóbbiban a vallásos népesség aránya érezhetően magasabb.

Iskolázottság, foglalkoztatás

A fővárosi lakosság iskolázottsága hosszú ideje folyamatosan javul, az igazi áttörés azonban a *diplomások* csoportjában történt. 1960-ban a 25 – X évesek mindössze 6,8%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel, 1990-ben 19%-a, 2011-ben viszont már 34,1%-a. A diplomások arányának területi különbségeit nézve a pesti és a budai oldal közötti különbség a leginkább feltűnő: Budán az átlagosnál jóval magasabb a diplomások aránya, Pesten viszont csak néhány kisebb körzet tartozik ebbe a kategóriába 14.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 2001 és 2011 között 23,8%-ról 34,1%-ra emelkedett, s ilyen mértékű növekedésre korábban nem volt példa a fővárosban. Ez a látványos javulás azonban nem járt együtt a területi megoszlás érzékelhető változásával, jóllehet a diplomások aránya inkább a pesti oldal körzeteiben növekedett nagyobb mértékben 15. Ez azonban nem érintett nagyobb összefüggő területeket, inkább mozaikszerűen jelentkezett, leginkább az új építésű lakónegyedekhez (pl. lakóparkok) köthetően, így lényegesen nem is tudta átformálni a diplomások eloszlásának hagyományos térszerkezetét.

A népesség iskolázottsági szintjét jól kifejezi a sikeresen *elvégzett iskolai osztályok száma* is. Ez különösen a munkaképes korú népesség esetében fontos mutató, mivel jelzi ezen populáció „hadra foghatóságát” a munkaerőpiacon. Budapest ebből a szempontból is rendre felette van az országos átlagnak: a mutató értéke 2001-ben 12,2, 2011-ben pedig már 13,3. Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy az átlagos munkaképes korú budapesti elvégezte az érettségihez szükséges iskolai osztályokat. Az összességében imponálóan jó fővárosi átlag mögött azonban jelentős területi különbségek húzódnak meg, a budai villanegyed és Dél-Pest egyes körzetei között akár két-három osztálynyi különbség is lehet 16. Mivel a szóban forgó iskolázottsági mutató értékét leginkább a diplomások aránya befolyásolja, a két mutató területi megoszlása eléggé hasonló.

A főváros hét övezete között jelentős különbségek vannak a *lakosság iskolázottsága* terén is 17. A legfeljebb általános iskolát végzettek fővárosi aránya 17,4%, ennél magasabb értékek főleg a lakótelepeken és a barnaövben alakultak ki. Az ellenpólust a budai villanegyed képviseli a mindössze 8%-os aránnyal. A 18 évesnél idősebb budapesti lakosok 70%-a rendelkezik érettségivel, s ezen a téren is messze kiemelkedik a budai villanegyed (88,4%), a másik pólust pedig a kiterjedt külső övezetek (ipari átmeneti öv, lakótelepek, családi házas területek) képviselték. A diplomások aránya alapján is a budai villanegyed állt az élen, ahol a 25 – X éves népesség több mint 60%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Ettől az értéktől messze elmaradt még a Belváros is (42,4%), nem is beszélve a perifériális területekről.

Az *aktivitási arány* jelzi a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes részesedését a 15 – 64 éves, azaz a tágabb értelemben vett munkaképes korú népességből. A mutató értéke 2001-ben 59%, 2011-ben pedig 63% volt. Az aktivitási ráta területi különbségei leginkább a népesség korösszetételével hozhatók össze-

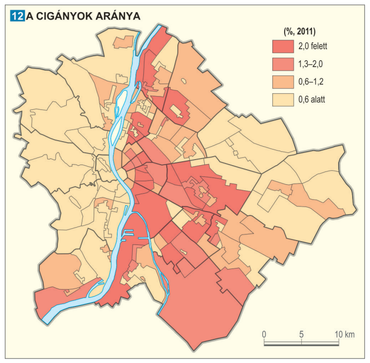

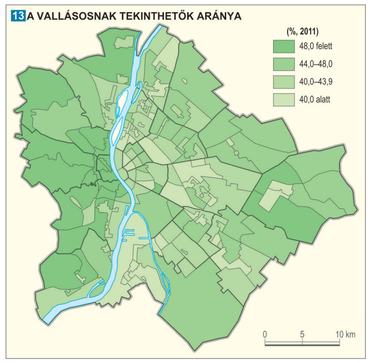

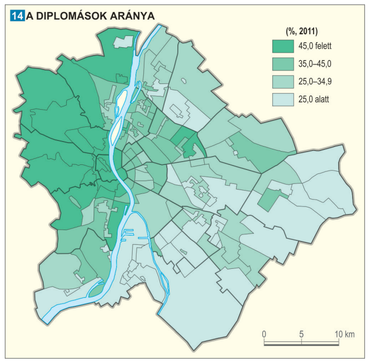

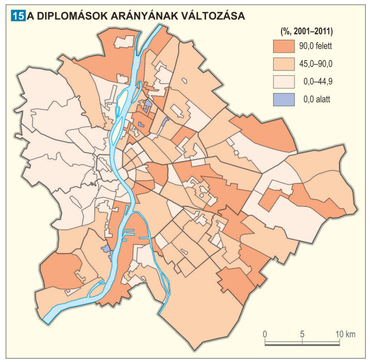

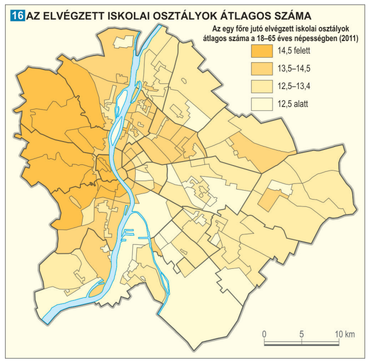

© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

17 A NÉPESSÉG ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA ÖVEZETENKÉNT (2011)

	Az általános iskolát végzettek, illetve be nem fejezők	A középfokú végzettséggel rendelkezők	Az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők	Az általános iskolát végzettek, illetve be nem fejezők	A középfokú végzettséggel rendelkezők	Az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők
	száma			aránya a 18 éves és idősebb népességből (%)		aránya a 25 éves és idősebb népességből (%)
Belváros	11 014	56 387	18 696	14,9	76,2	42,4
Belső lakóöv	39 273	173 407	56 430	16,6	73,4	40,6
Külső társasházas öv	10 749	52 588	15 196	15,4	75,2	40,9
Budai villanegyed	10 842	119 435	59 195	8,0	88,4	60,8
Ipari átmeneti öv	21 081	64 291	11 434	21,0	64,0	31,0
Lakótelepek	86 012	293 454	82 600	19,1	65,2	25,5
Családi házas öv	76 842	271 854	64 105	18,8	66,7	29,3
Budapest összesen	***255 813***	***1 031 416***	***307 656***	***17,4***	***70,0***	***34,1***
Magyarország összesen	2 347 136	3 990 859	888 345	28,8	49,0	19,0

4 *A megújuló, Belváros-közeli negyedekben számos új munkahely létesült (a Duna-part a Ferencvárosban)*

18 AKTIVITÁSI ARÁNY

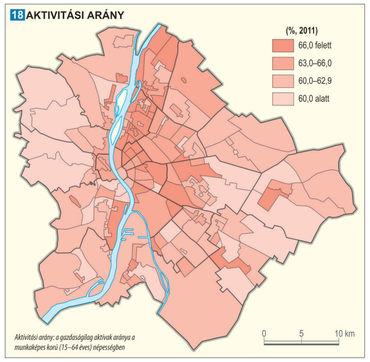

Aktivitási arány: a gazdaságilag aktívak aránya a munkaképes korú (15–64 éves) népességben

19 A MUNKANÉLKÜLIEK ARÁNYA

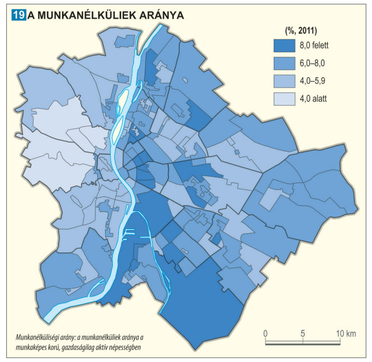

Munkanélküliségi arány: a munkanélküliek aránya a munkaképes korú, gazdaságilag aktív népességben

függésbe, értéke azokban a körzetekben magas, ahol a munkaképes korúak aránya is viszonylag magas 18. Ilyen területek főleg a pesti oldalon vannak, ahol az aktív korúak által nagyobb számban lakott lakótelepek és a belső lakóövhöz tartozó, folyamatosan megújuló lakónegyedek vannak. Az aktivitási arány 2001 és 2011 közötti növekedése területileg differenciáltan ment végbe. A mutató értéke szinte valamennyi körzetben emelkedett, néhány esetben azonban csökkent az aktivitás, főként a népesség elöregedése miatt.

A 15–64 éves népességben 2001-ben Budapesten 6,3% volt a *munkanélküliségi ráta*, tíz évvel később pedig 6,5%, tehát alig változott. Ez érvényes a területi megoszlásra is, érdemi eltolódás itt sem történt. A magasabb iskolázottságú népességgel rendelkező budai körzetekben jóval az átlag alatti a munkanélküliség, egyes területeken akár teljes foglalkoztatottságról is lehet beszélni 19. Eközben a pesti oldalon, a Nagykörút vonalán kívüli lakónegyedeket, valamint az alacsonyabb iskolázottsággal jellemezhető korábbi elővárosokat az átlagosnál nagyobb mértékben sújtja a munkanélküliség. Az okok tehát egyértelműen a munkaerő képzettségében és munkaerőpiaci alkalmazkodóképességében keresendőek.

A foglalkoztatás szempontjából Budapest helyzete országos összevetésben minden mutató tekintetében kedvező. Az országos átlagot meghaladó aktivitási ráták mellett a munkanélküliek aránya is kedvezően alakult. A pozitív jellemzők közé sorolható az is, hogy az aktivitási és a munkanélküliségi ráta esetében sem alakultak ki szélsőséges különbségek az egyes övezetek között 4.

Társadalmi jellemzők

A Foglalkozások Nemzetközi Osztályozási Rendszere (ISCO) lehetőséget kínál a munkaerő foglalkozási szerkezetének s társadalmi helyzetének vizsgálatára. Ebben az osztályozásban a végzett tevékenységen van a hangsúly, ami – bár szorosan összefügg a munkavállaló szakképzettségével, de – nem teljesen fedi le azt. A rendszer által megkülönböztetett tíz főcsoporton belül összevonásokat végeztünk, hogy a legmagasabb képzettséget, szaktudást igénylő foglalkozásokat elkülöníthessük a legalacsonyabb iskolázottságot igénylő tevékenységi köröktől.

Elsőként az 1-es (Gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezetők, törvényhozók) és a 2-es (Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások) foglalkozási főcsoportokat vontuk össze, melyek együttesen alkotják az „*elit munkavállalók*” körét. Az ő esetükben a legmagasabb az átlagos iskolai végzettség és a jövedelemszint. Együttes részesedésük a foglalkoztatottak körében 1990-ben már elérte a 26%-ot, ami 2011-re 33,8%-ra emelkedett. Budapesten belüli földrajzi elhelyezkedésük markáns, többségük a budai hegyvidéken és a szűkebb értelemben vett pesti Belvárosban, illetve néhány magas státuszú lakónegyedben (pl. Zugló külső része, a Pók utcai lakótelep) él 20. A nagy panellakótelepeken és hagyományos munkáskerületekben (pl. Csepel, Kőbánya) részarányuk elmarad a főváros átlagától.

A foglalkozási skála ellentétes pólusán ugyancsak összevontuk az ISCO-beosztás szerinti 7-es (Ipari és építőipari foglalkozások), 8-as (Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők) és 9-es (Szakképzettséget nem igénylő, egyszerű foglalkozások) foglalkozási főcsoportokat. Együttes részarányuk a foglalkoztatottakon belül 1990-ben még meghaladta a 38%-ot, de a gazdasági szerkezetváltás, a tudásintenzív ágazatok fokozatos térnyerése nyomán részesedésük 2001-re 24,1%-ra, 2011-re 19,9%-ra csökkent. Földrajzi elhelyezkedésük egybeesik az alacsony társadalmi státuszú lakónegyedekkel 21. Átlag fölötti az arányuk néhány Belvárosközeli lakónegyedben (pl. Középső-Józsefváros, Külső-Ferencváros), a rozsdaöv számos körzetében és a főváros déli, illetve keleti szektorában.

A főváros társadalmi térszerkezetének fokozatos átalakulását jelzi, hogy 2001 és 2011 között a magas státuszú foglalkoztatottak aránya a pesti oldalon főként

20 AZ ISCO-08 SZERINTI 1. ÉS 2. FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORT EGYÜTTES RÉSZESEDÉSE A HELYBEN LAKÓ FOGLALKOZTATOTTAKON BELÜL (%, 2011)

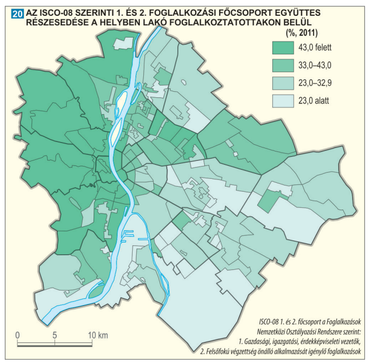

ISCO-08 1. és 2. főcsoport a Foglalkozások Nemzetközi Osztályozási Rendszere szerint:
1. Gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezetők,
2. Felsőfokú végzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások

21 AZ ISCO-08 SZERINTI 7., 8. ÉS 9. FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORT EGYÜTTES RÉSZESEDÉSE A HELYBEN LAKÓ FOGLALKOZTATOTTAKON BELÜL (%, 2011)

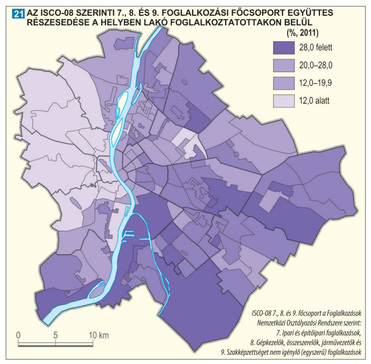

ISCO-08 7., 8. és 9. főcsoport a Foglalkozások Nemzetközi Osztályozási Rendszere szerint:
7. Ipari és építőipari foglalkozások,
8. Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők és
9. Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások

22 AZ ISCO-08 SZERINTI 1. ÉS 2. FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORT ARÁNYÁNAK VÁLTOZÁSA A HELYBEN LAKÓ FOGLALKOZTATOTTAKON BELÜL (%, 2001–2011)

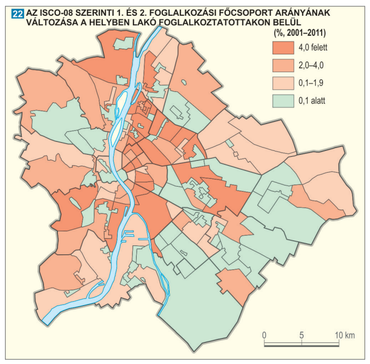

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

5 *A Corvin- és Szigonynegyed a Középső-Józsefvárosban Budapest megújulásának egyik szimbóluma lett az elmúlt években*

a belső lakóöv és az ipari átmeneti öv felértékelődő, megújuló részein (pl. Angyalföld, Külső-Ferencváros, Kőbánya) nőtt meg igazán. A budai elit negyedek észak és dél felé tovább terjeszkedtek, s hozzájuk csatlakozott a pesti oldalon néhány exkluzív lakóparkkal beépült városperemi körzet 22.

A nagyobb városövezetek szintjén ugyancsak jelentős különbségek mutathatók ki a *foglalkoztatottak megoszlásá*ban 23. Az ipari és építőipari foglalkoztatottak részesedése a családi házas övezetben és a barnaövben egyaránt magas, 17% feletti. Legalacsonyabb az arányuk – nem meglepő módon – a budai villanegyed keresői körében (11,3%). A szolgáltatásokban dolgozók részesedése a budai hegyvidék területén a legmagasabb, de csak kevéssel marad el tőle a belvárosi övezet. Lényegében ez köszön vissza a foglalkozási főcsoportok területi elrendeződésében is. A magas státuszú foglalkoztatottak együttes súlya a budai villanegyedben 2011-ben elérte az 59,1%-ot. A budai villanegyedet státusz tekintetében a Belváros követi 42,5%-kal. Az elit dolgozók aránya a lakótelepi övben a legalacsonyabb 24,7%-kal. A lakótelepek enyhe szociális erózióját jelzi, hogy 2001-ben ez az arány még 25,7% volt. Tehát miközben a város egészét tekintve a magasan képzett foglalkoztatottak aránya 2001 és 2011 között 32,1%-ról 33,8%-ra nőtt, és ez a növekedés mindenütt érzékelhető volt, addig a lakótelepeken éppen ellentétes folyamat bontakozott ki. A legkedvezőbb mértékű elmozdulás a barnaövben következett be, ahol a magas státuszúak részesedése a két népszámlálás között 22,4%-ról 30,3%-ra emelkedett. Az új, magas színvonalú lakások megjelenése nyomán tehát a rozsdaövben is kimutatható a társadalmi megújulás.

Az alacsony státuszú foglalkoztatottak részesedése a lakótelepeken a legmagasabb 23,2%-kal, de nem sokkal marad el tőlük a barnaövezet (22,7%) sem. Csakhogy a két nagy városszerkezeti övezet az elmúlt két népszámlálás között eltérő irányban fejlődött. Míg a lakótelepeken 2001-ben mért érték 25,8% volt, tehát időközben alig csökkent, addig a barnaövezet ledolgozta korábbi hátrányát. Mindezek alapján elmondható, hogy szociális szempontból a lakótelepek mindenképp az elmúlt időszak vesztesének tekinthetők, miközben a rehabilitáció által jobban érintett barnaövezetben, illetve a belső lakóöv egyes részein látványos státuszbeli emelkedés volt megfigyelhető.

Lakáspiac

A lakásállomány kora

Általános vonásként elmondható, hogy a főváros lakásállományának korösszetétele a városközpontból kifelé haladva egyre fiatalodik. Ebben csak az egykori elővárosok (Újpest, Kispest, Pesterzsébet stb.) központjai jelentenek némi törést 24. A lakott lakások közel egyharmada (31,7%) *1945 előtt épült*, ami jelentősen meghaladja az országos átlagot (18,6%), s Budapest történelmi múltjával, a kiegyezést (1867) követő viharos fejlődésével hozható összefüggésbe. A régi építésű lakások aránya a Belvárosban (90,6%) a legmagasabb, de a belső lakóöv átlaga is meghaladja a 70%-ot. Ez komoly kihívást jelent az érintett kerületek számára műszaki és társadalmi szempontból egyaránt. Az övezeten belül újabb építésű lakásokat csak az 1990 utáni városrehabilitáció magterületein (Középső-Ferencváros, Középső-Józsefváros stb.) találunk nagyobb számban 5.

6 *Budapest XVIII. kerületében a Havanna lakótelep 1978-ra készült el paneles technológiával*

Az *1945 és 1990 között épült lakások* adják a főváros lakásállományának több mint felét (53,2%). 1945 és 1960 között Budapestre inkább csak a háborús károk helyrehozása volt a jellemző, új lakások nagyobb számban csak az 1960-as évektől épültek. A „szocialista” lakásépítés az 1970-es években érte el tetőfokát, a paneles technológiának köszönhetően. 1975-ben már négy „házgyár” működött Budapesten 15 ezer lakás évi kapacitással 6. Ennek megfelelően az 1945 és 1990 közötti lakásépítés területi súlypontját az 1970-es, 80-as évtized lakótelepei jelentik 25. A korszak előrelépést jelentett a családi és társasházas építkezések terén is, a növekvő életszínvonal és a magánszektornak tett engedmények jóvoltából. Ezen építkezések súlypontja egyrészt a budai villanegyed területére (II. és XII. kerület), másrészt a pesti oldal hagyományos családi házas övezeteire esett (pl. Sashalom, Mátyásföld, Rákoshegy, Pestszentimre, Budafok).

Miként az országban, úgy Budapesten is gyökeres fordulat következett be 1990 után a lakáspiac működésében. Az állam által épített lakások száma a korábbiak töredékére esett vissza, a hiányt a magánszektor képtelen volt pótolni. Ezzel egyidejűleg megindult a népesség kiköltözése az elővárosokba (szuburbanizáció), ami jelentősen csökkentette a lakások iránti keresletet a főváros belső területein. 1991 és 2011 között összesen 118 ezer új lakás épült, ami a korábbi két évtized értékének csupán 43%-a. Az *1991 és 2011 között épült lakások* területi megoszlásában két alapvető vonás rajzolódik ki 26. Egyfelől az 1990-es években az új építésű családi és társasházak, valamint lakóparkok többsége immár a város külső területein (pl. Máriaremete, Testvérhegy, Táborhegy, Gloriett-telep, Szentimre-kertváros) létesült, másfelől az ezredfordulót követően

23 A FOGLALKOZTATÁSI JELLEMZŐK ÖVEZETEK SZERINT (2011)

	A szolgáltatásban foglalkoztatottak	Az ipari, építőipari foglalkoztatottak	ISCO 1+2	ISCO 7+8+9	A szolgáltatásban foglalkoztatottak	Az ipari, építőipari foglalkoztatottak	ISCO 1+2	ISCO 7+8+9
	száma				részaránya (%)			
Belváros	33 691	4 419	16 231	5 793	88,1	11,6	42,5	15,2
Belső lakóöv	107 797	15 526	49 542	20 673	87,1	12,5	40,0	16,7
Külső társasházas öv	31 718	4 958	14 891	6 008	86,3	13,5	40,5	16,3
Budai villanegyed	60 037	7 715	40 245	5 362	88,2	11,3	59,1	7,9
Ipari átmeneti öv	46 093	9 542	16 892	12 686	82,5	17,1	30,3	22,7
Lakótelepek	200 707	38 801	59 328	55 677	83,6	16,2	24,7	23,2
Családi házas öv	172 943	37 506	64 313	47 528	81,8	17,7	30,4	22,5
Budapest összesen	***652 986***	***118 467***	***261 442***	***153 727***	***84,3***	***15,3***	***33,8***	***19,9***
Magyarország összesen	2 645 062	1 114 811	824 954	1 410 372	67,2	28,3	21,0	35,8

24 AZ 1945 ELŐTT ÉPÜLT LAKOTT LAKÁSOK ARÁNYA (%, 2011)

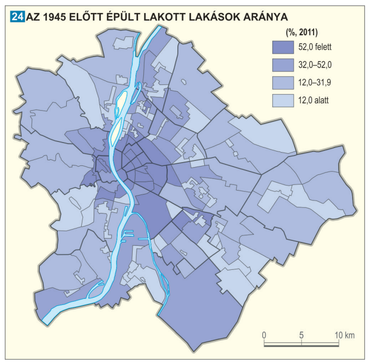

25 AZ 1945–1990 KÖZÖTT ÉPÜLT LAKOTT LAKÁSOK ARÁNYA (%, 2011)

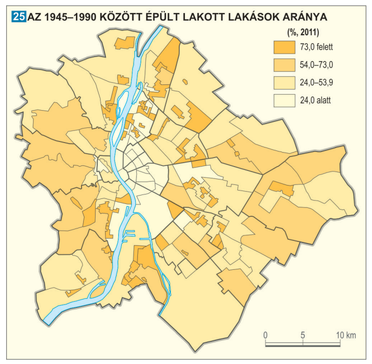

26 AZ 1991–2011 KÖZÖTT ÉPÜLT LAKOTT LAKÁSOK ARÁNYA (%, 2011)

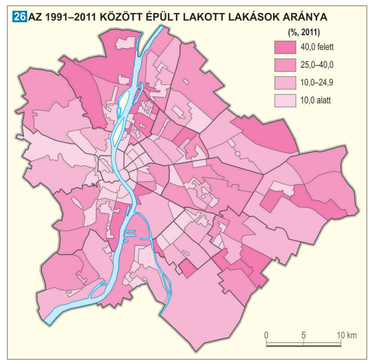

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

27 A LAKOTT LAKÁSOK KOR SZERINTI ÖSSZETÉTELE ÖVEZETENKÉNT (2011)

	Az 1919 előtt épült	Az 1919–1945 között épült	Az 1946–1990 között épült	Az 1991–2011 között épült	Összesen	Az 1919 előtt épült	Az 1919–1945 között épült	Az 1946–1990 között épült	Az 1991–2011 között épült	Összesen
	lakások száma					lakások részaránya (%)				
Belváros	32 285	6 969	2 099	1 957	43 310	74,5	16,1	4,9	4,5	100,0
Belső lakóöv	64 224	34 214	24 339	16 895	139 672	46,0	24,5	17,4	12,1	100,0
Külső társasházas öv	9 052	10 831	12 099	7 432	39 414	22,9	27,5	30,7	18,9	100,0
Budai villanegyed	4 772	13 529	41 272	13 045	72 618	6,6	18,6	56,8	18,0	100,0
Ipari átmeneti öv	9 285	11 705	14 218	18 529	53 737	17,3	21,8	26,4	34,5	100,0
Lakótelepek	1 220	2 900	231 327	9 847	245 294	0,5	1,2	94,3	4,0	100,0
Családi házas öv	11 599	37 548	93 390	50 752	193 289	6,0	19,4	48,3	26,3	100,0
Budapest összesen	***132 437***	***117 696***	***418 744***	***118 457***	***787 334***	***16,8***	***14,9***	***53,2***	***15,1***	***100,0***
Magyarország összesen	306 210	424 089	2 562 556	619 574	3 912 429	7,8	10,9	65,5	15,8	100,0

28 A LAKOTT LAKÁSOK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA ÉS TULAJDONJELLEGE ÖVEZETENKÉNT (2011)

	A lakott lakások száma	A lakott lakások számának változása 2001–2011	A nem lakott lakások száma	Az önkormányzati tulajdonú lakott lakások száma	A lakott lakások aránya (%)	A lakott lakások számának változása 2001–2011 (2001 = 100%)	A nem lakott lakások aránya (%)	Az önkormányzati tulajdonú lakott lakások aránya (%)
Belváros	43 310	2 304	10 941	2 961	79,8	5,6	20,2	6,8
Belső lakóöv	139 672	4 328	34 197	12 310	80,3	3,2	19,7	8,8
Külső társasházas öv	39 414	5 200	6 233	2 407	86,3	15,2	13,7	6,1
Budai villanegyed	72 618	5 201	13 831	1 082	84,0	7,7	16,0	1,5
Ipari átmeneti öv	53 737	12 870	10 723	7 319	83,4	31,5	16,6	13,6
Lakótelepek	245 294	1 681	20 927	9 880	92,1	0,7	7,9	4,0
Családi házas öv	193 289	18 962	21 219	4 436	90,1	10,9	9,9	2,3
Budapest összesen	***787 334***	***50 546***	***118 071***	***40 395***	***87,0***	***6,9***	***13,0***	***5,1***
Magyarország összesen	3 912 429	221 656	477 873	106 300	89,1	6,0	10,9	2,7

felgyorsult a belső lakóöv (Középső-Ferencváros, Középső-Józsefváros), illetve a korábbi ipari barnaöv (Kelenföld, Angyalföld) rehabilitációja is. A megújuló, illetve funkciójukat vesztett területeken egyre több új lakás épült, gyakran exkluzív formában a tehetősebb rétegek számára.

A legrégebbi (1919 előtt épült) és legújabb (1990 utáni) lakások közel azonos súlyt (15-17%) képviselnek a főváros lakáspiacán 27. A régi építésű lakások többsége továbbra is a Belvárosban, illetve a tömör, városias belső lakónegyedekben koncentrálódik. A rendszerváltozás óta épült új lakások aránya a barnaövben a legmagasabb, ahol a lakásállomány kb. egyharmadát teszik ki. Ez a korábbi ipari öv felújításának, illetve funkcióváltásának az eredménye. A barnaöv jó elérhetőséggel (pl. metróvonal) és kedvező fekvéssel (pl. Duna-part) rendelkező telkei viszonylag alacsonyabb áruknál fogva nagy vonzerőt jelentettek a lakáscélú beruházásoknak az elmúlt két évtizedben 7. Az öve-

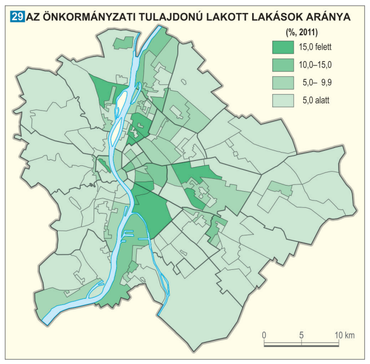

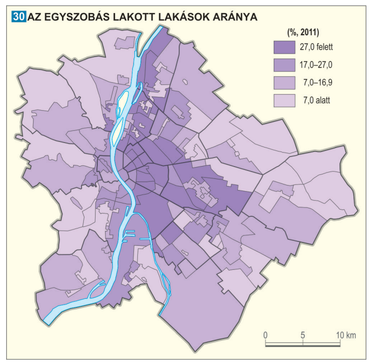

7 *Az exkluzív Marinapart lakónegyed Angyalföld korábbi Duna-parti ipari övezetében épült*

lakások 93,3%-a magánszemélyek, 5,1%-a önkormányzatok, 1,6%-a egyéb intézmények (pl. MÁV) tulajdonában volt. Budapest valamennyi kerületében a magánszemélyek tulajdonában lévő lakások vannak túlsúlyban, a külső kerületekben arányuk meghaladja a 96%-ot, ami a városmagot alkotó belső kerületekben 87-88%-ra csökken.

1945 előtt az állami (szociális) lakásszektor súlya Budapesten elenyésző volt, ezt követően azonban az államosításoknak (ami jórészt a belső lakónegyedeket érintette), valamint a meginduló állami lakásépítéseknek köszönhetően az állami bérlakásszektor dinamikusan terebélyesedett. A rendszerváltozás időpontjában 410 ezer lakás, a lakásállomány 51,9%-volt állami tulajdonban.

1990-ben az állami kezelésű lakások önkormányzati tulajdonba mentek át, majd jelentős részük a meginduló privatizáció révén magánkézbe került. 2001-ben még 64 ezer lakás volt önkormányzati kezelésben, 2011-ben viszont a számuk 40 ezerre csökkent. Ez más európai nagyvárosokkal összehasonlítva sajnálatosan alacsony érték. Az önkormányzati tulajdonban levő lakások térbeli megoszlása nagyon egyenlőtlen 29. Többségük a pesti oldalon a belső lakóövben (30,4%) és a lakótelepövben (24,5%) koncentrálódik. Igaz ugyanakkor, hogy részesedésük a barnaöv lakásállományán belül a legmagasabb, 13,6%-kal.

A rendszerváltozás után, de különösen az ezredfordulót követően, a budapesti *lakásállomány szobaszám szerinti* összetétele jelentősen megváltozott. Az egyszobás lakott lakások száma, valamint aránya az időszak során csökkent. Ennek az a magyarázata, hogy az újonnan épült lakások inkább a nagyobb méretű, többszobás lakások számát gyarapították, miközben a meglóduló városrehabilitáció inkább a kisebb, egyszobás lakások megszűnését eredményezte. Míg 2001-ben minden ötödik lakott lakás csak egyetlen szobával rendelkezett Budapesten, addig 2011-re részesedésük 17,1%-ra csökkent. Igaz, ez még így is csaknem kétszerese az országos átlagnak. Az egyszobás lakások aránya a belső lakóövben a legmagasabb, annak is a pesti oldalán (a VII. és VIII. kerületben 8), valamint a barnaövben. Az egyszobás lakások többsége régi építésű, alacsonyabb komfortfokozatú és presztízsű 30.

A lakásállomány tulajdonjelleg és szobaszám szerinti összetétele

A lakott lakások száma Budapesten 2001 és 2011 között több mint 50 ezerrel nőtt. A növekedés a barnaövben (31,5%) és a külső társasházas övben (15,2%) volt a legdinamikusabb 28. Mindkét területen a városfelújításhoz, a korábbi leromlott területek megújításához, illetve funkcióváltásához köthető a növekedés. Ezzel szemben a Belváros, a belső lakóöv, valamint a lakótelepek övezetében a lakott lakások köre az ezredfordulót követően alig bővült. A belső lakónegyedekben volt a legnagyobb az igény a lakások áthasznosítására (pl. irodának, magánszállásoknak), kisebb lakások összevonására.

Tulajdonjelleg szerint 2011-ben a fővárosban a *lakott zet megújulása várhatóan a jövőben is folytatódni fog az adókedvezménnyel ösztönzött lakásépítési programok jóvoltából.*

8 *A szoba-konyhás lakások a belső lakóövben ma is gyakoriak (Józsefváros)*

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

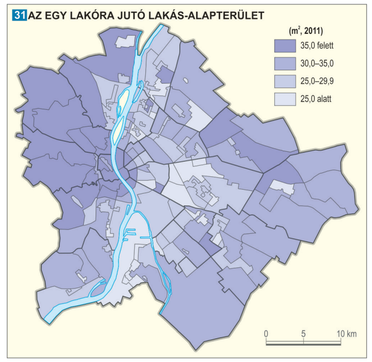

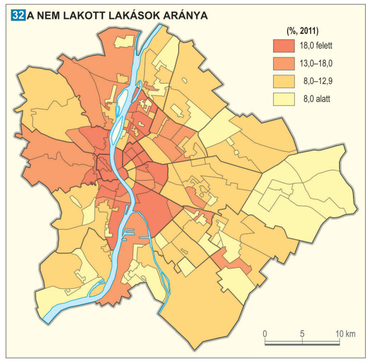

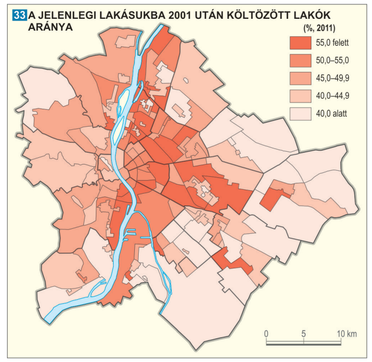

Lakásviszonyok, lakásmobilitás, városfelújítás

Az egy lakóra jutó lakás-alapterület sok szempontból a „jólét" mérőszáma. A budai oldal előnye Pesthez képest e tekintetben igencsak szembetűnő 31. Ugyanakkor a pesti oldal sem homogén: a belső negyedekben a lakások viszonylag nagy átlagos alapterületének, valamint az egy-két személyes (idős) háztartások nagy arányának köszönhetően magas az egy lakóra jutó alapterület, s ugyanez jellemzi a városperemi, családi házas övezetet is. Ugyanakkor a kettő közötti negyedekben, különösen a lakótelepeken, jóval kevesebb lakásterület jut egy lakóra.

A *lakások kihasználtsága* Budapesten, a nemzetközi tapasztalatokkal összhangban, közel sem teljes. 2011-ben a város 905 ezer lakásából csak 787 ezer, a teljes lakásállomány 87%-a volt lakott. 118 ezer lakást más célra hasznosítottak (pl. irodahelyiség, rendelő, vendégszállás) vagy üresen állt. A *nem lakott lakások* száma és aránya Budapesten a rendszerváltozás óta folyamatosan nő, s részesedésük főként a Belvárosban kiugróan magas. Közel 40%-uk a Belvárosban és a belső lakóövben koncentrálódik 32. Ezekben az övezetekben minden ötödik lakást nem eredeti céljának megfelelően használnak. Különösen figyelemre méltó a budai oldal Dunához közel eső területeinek (Várhegy, Gellérthegy környéke) kimagasló részesedése. Velük szemben a nem lakott lakások aránya a lakótelepeken a legalacsonyabb (7,9%).

A *jelenlegi lakásukba 2001 és 2011 között költözött lakók* aránya jelzi a lakásmobilitás ezredforduló utáni dinamikáját az egyes városrészekben 33. Ott magas a mutató értéke, ahol az elmúlt időszakban sok új lakás létesült, akár újak építése (pl. lakóparkok, sorházak) akár a már meglévő állomány rehabilitációja révén. A térkép a Duna tengelyéhez igazodó, korábban az ipari övezethez tartozó városrészek, valamint a pesti oldal megújuló, Belváros-közeli vagy gyorsan átalakuló ipari negyedeinek látványos felértékelődését jelzi.

Lényegében ez köszön vissza a *városrehabilitáció és a dinamikus városfejlődés helyszíneit* mutató térképről. A megújult területek igen nagy hányada köthető a Duna – mint a város legfőbb tengelye – mentén húzódó, a centrumhoz közeli területsávhoz 34. Itt bőséggel álltak rendelkezésre alulhasznosított (pl. a mai Infopark helye Lágymányos területén) vagy korábbi ipari funkciójuktól megszabadult (pl. Graphisoft Park, Marina Part) területek. Nagyarányú átalakulás ment végbe a belső lakóöv (pl. Középső-Ferencváros, Középső-Józsefváros), illetve a rozsdaöv (pl. Angyalföld vagy Kelenföld) városfelújításon átesett lakónegyedeiben is. A korábban hanyatlásnak indult, elavult lakónegyedek köz- és magánpénzen történő felújítása az elmúlt két évtizedben dinamikusan zajlott, s az érintett városrészek látványos megújulását, népességcseréjét (dzsentrifikációját) eredményezte.

A budapesti agglomeráció

Az agglomeráció kialakulása, térszerkezete

A budapesti agglomeráció mai térszerkezete hosszú történelmi fejlődés eredményeként jött létre. Ez a régió a Kárpát-medence központi, sűrűn lakott térségeként már a korai időktől kezdve kitüntetett szerepet játszott az ország térszerkezetében. A középkori távolsági kereskedelmi útvonalak itt, Pest és Buda találkozásánál futottak össze, majd a 19. sz. derekán kiépült Kárpát-medencei vasúthálózat vonalai is e csomópontban találkoztak (l. a VII. Települési múlt c. fejezetet). Mindez átlagon felüli népsűrűséget eredményezett, s megteremtette a települések közötti szoros kapcsolatok kialakulásának feltételeit. A későbbi Kis-Budapest magját alkotó Pest, Buda és Óbuda együttes népességszáma a kiegyezés (1867) idején már elérte a 270 ezer főt, s az 1872-es városegyesítés lényegében a korai agglomerálódás tényét ismerte el 35. Az új főváros a 19. század utolsó harmadában robbanásszerű fejlődésen ment keresztül, népességszáma 1910-ig megháromszorozódott és elérte a 880 ezer főt. A fejlődés azonban nem állt meg a város határánál, gyors ütemű volt az elővárosok kialakulása és növekedése is; bennük 1910-ben már több mint 200 ezren éltek.

A trianoni határmeghúzást követően az ország és Budapest fejlődése megtorpant, elővárosi övezete viszont az ország leggyorsabban növekvő településcsoportjává vált. Az agglomerálódás nemcsak a vidéki átlagot meghaladó népességnövekedésben, de a gyors foglalkozási átrétegződésben és a fővárossal való napi gyakoriságú kapcsolatok erősödésében is megmutatkozott. Néhány ipari előváros (pl. Újpest, Kispest, Pesterzsébet) népességszáma az 1949-es népszámlálás időpontjában már jóval meghaladta az 50 ezer főt.

A II. világháború után, a kommunista diktatúra kiépítését követően a főváros agglomerációja is merőben új feltételek között fejlődött tovább. 1950. január

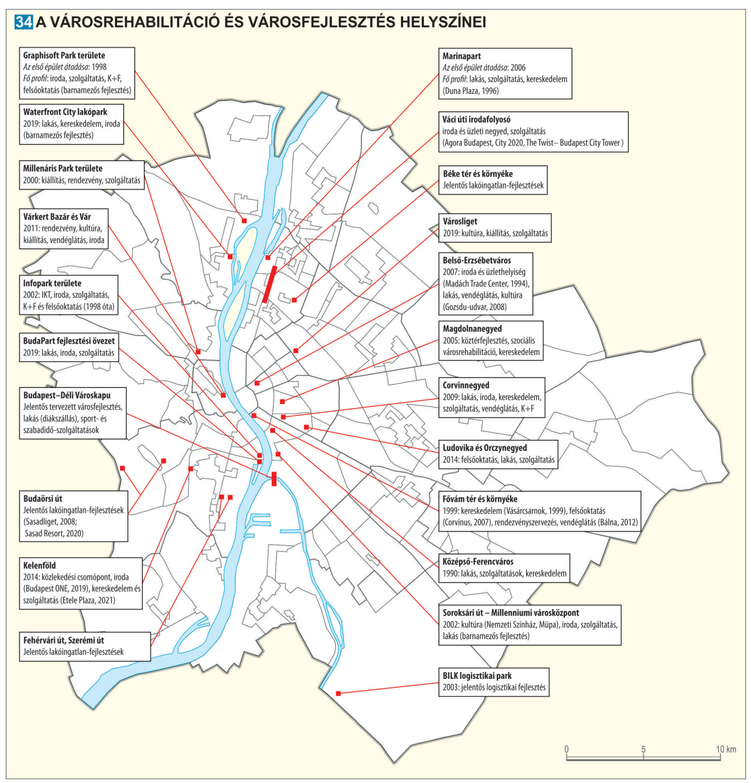

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

35 A BUDAPESTI AGGLOMERÁCIÓ KIALAKULÁSA

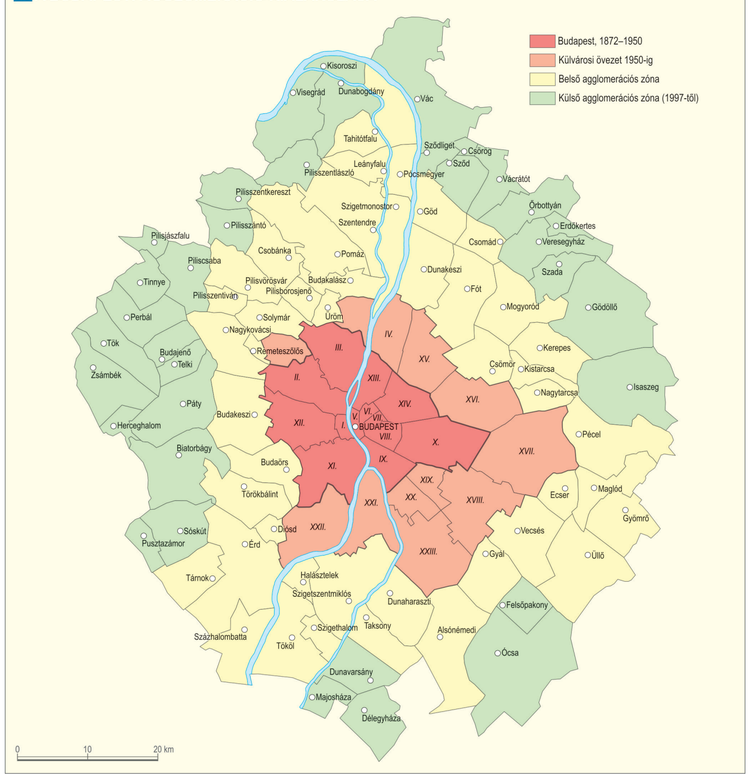

36 AZ URBANIZÁLT FELSZÍNEK NÖVEKEDÉSE 1990 ÉS 2012 KÖZÖTT

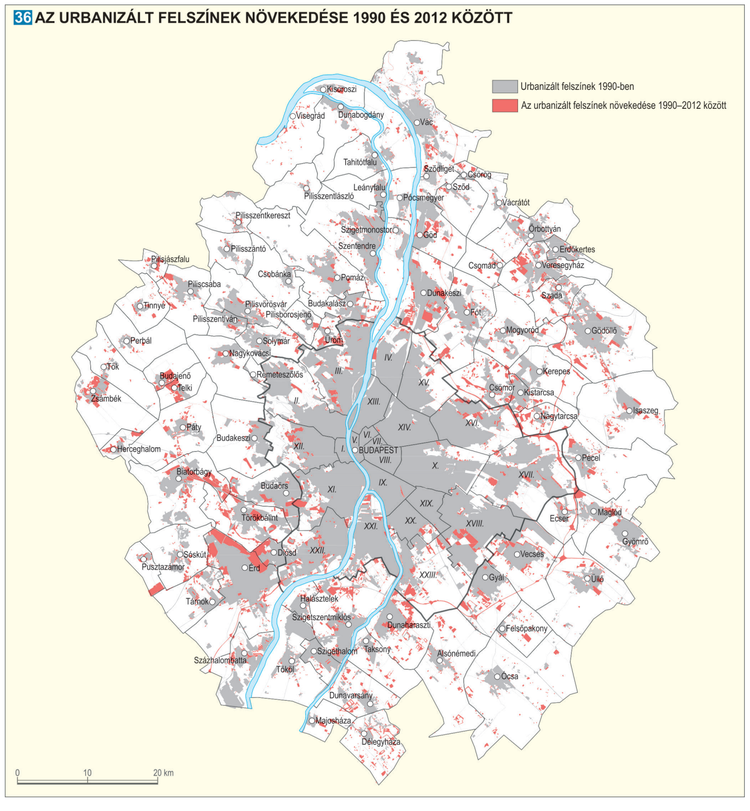

9 *A Terrapark, Budaörs magas színvonalú munkahelyeket kínáló irodaparkja*

1-jén létrehozták Nagy-Budapestet, a városhoz csatoltak 23 települést, köztük 7 várost és 16 községet. A korábbi agglomerációs övezet „lefejezése" után, az 1950-es, 60-as években Budapest közigazgatási határain kívül fokozatosan egy új agglomerációs zóna fejlődött ki. A szocialista időszak furcsa sajátossága volt az elővárosok „kényszernövekedése". Az 1950-es években a vidékről a fővárosba irányuló vándorlás megakadályozására bevezetett „beköltözési stop" és az olcsóbb ingatlanok következtében megnőtt a főváros övező ingázótelepülések népességszáma (pl. Vecsés, Gyál, Érd). Statisztikai – tervezési szempontból az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció (OTK) már hivatalosan is elismerte az „új agglomeráció" létét, s 44 elővárosi településben húzta meg a budapesti agglomeráció határát. Ez az övezet azonban semmilyen különleges elbírálásban nem részesült, tervezési jogkörrel nem rendelkezett. A budapesti agglomeráció jelenlegi határát a 89/1997. számú kormányrendelet húzta meg, s eredetileg 78 települést sorolt az agglomerációhoz, melyek száma – az időközben bekövetkezett településszétválások nyomán – 80-ra nőtt.

Budapest és elővárosai között a kapcsolatok és a munkamegosztás jellege a rendszerváltozással új fejlődési szakaszba léptek. A szabad, korlátozásoktól mentes ingatlanpiac létrejöttével lehetővé vált, hogy a társadalom módosabb, családi házba vágyó tagjai az elővárosokba költözzenek. A szuburbanizáció előrehaladtával már nemcsak a népesség, de számos vállalkozás is az elővárosokba költözött, a városi szétterülés (urban sprawl) folyamata Budapest körül jelentős átalakulásokat eredményezett. Közülük kiemelkedik a természeti táj „belakása", illetve a korábban mezőgazdasági művelés alatt álló vagy ún. zártkerti területek átminősítése, beépítése 36. Számításaink szerint a budapesti agglomeráció 80 településén a lakás, gazdasági és szabadidős célokra szolgáló művi felszínek kiterjedése 1990 és 2012 között 145 négyzetkilométerrel, több mint 20%-kal nőtt. Legnagyobb mértékben korábbi szántóföldek, szőlők és gyümölcsösök estek a művi felszínek főváros körüli terjeszkedésének áldozatául.

A népesség térbeli átrendeződése mellett az ezredfordulóra egyre látványosabb formát öltött a termelő (ipari) és szolgáltató funkciók megtelepedése is Budapest agglomerációjában. Az itt található cégek megjelenése azonban nem elsősorban budapesti vállalkozások „szuburbanizációs jellegű" kitelepüléséhez kötődik, hanem sokkal inkább kívülről (legtöbbször külföldről) ide irányuló beruházásokhoz. A Budapest környéki agglomerációs gazdaság jellemzője, hogy funkcionálisan erősen szakosodott terekbe tömörül 37. Közülük első helyen a Budaörs – Törökbálint körzetében kialakult növekedési pólust kell megemlíteni. A főváros nyugati kapujában, három autópálya találkozásánál, az 1990-es években olyan mélyreható gazdasági átalakulás történt, ami leginkább az amerikai peremvárosok fejlődéséhez („edge-city") hasonlít (l. a VIII. Településállomány c. fejezetet) 9. A gazdasági fejlődés

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

37 A BUDAPESTI AGGLOMERÁCIÓ FUNKCIONÁLIS TÉRSZERKEZETE

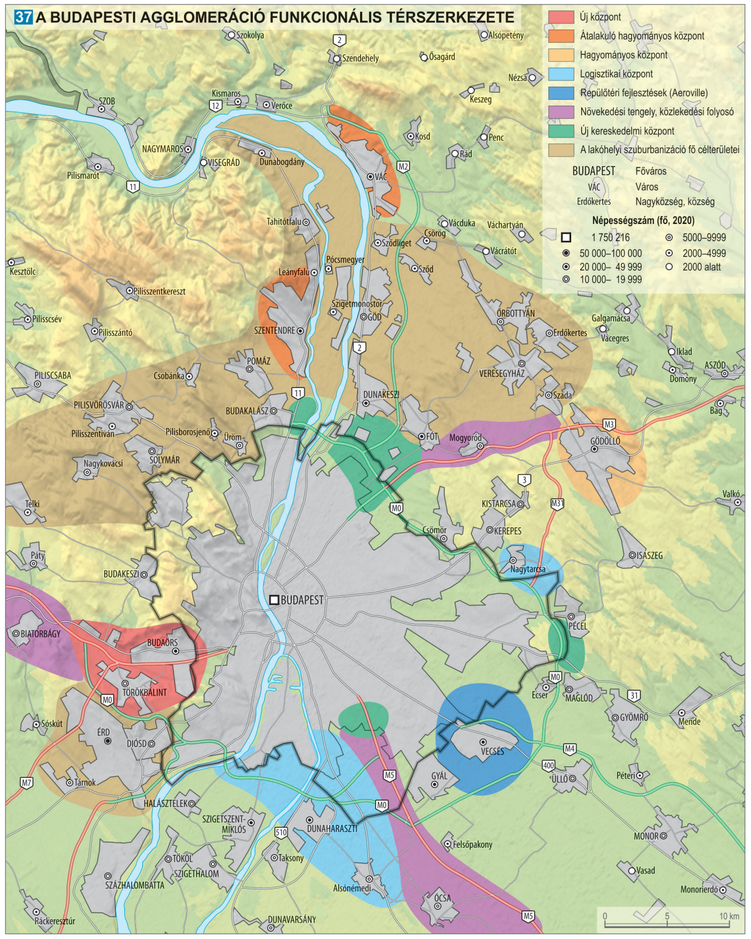

esetenként hagyományos központokat is dinamizálni tudott, amire a legjobb példa Gödöllő. Teljesen új térszerkezeti típust képvisel a Szigetszentmiklós – Dunaharaszti – Alsónémedi térségében kialakult logisztikai (raktározásra és áruelosztásra, nagykereskedelemre szakosodott) és ipari zóna. Az M0-s autópálya menti településeken az elmúlt években végrehajtott logisztikai beruházások jóvoltából a magyar főváros déli szektorában kirajzolódóban van a Kárpát-medence legnagyobb logisztikai központja, amely már ma is fontos állomás a Balkán és Ázsia nyugati része, valamint Nyugat-Európa között zajló áruforgalomban. Hasonlóképpen nincs települési előzménye az új kereskedelmi központok által meghatározott térszerkezeti egységeknek (pl. Budakalász, az M3-as és M5-ös autópályák fővárosi kivezető szakaszai), vagy az M0-s keleti szakaszának átadása és a ferihegyi repülőtér fejlesztése révén létrejött új üzleti tömörüléseknek.

Az agglomeráció társadalma

Az 1997. évi lehatárolást figyelembe véve, az agglomeráció népességszáma a rendszerváltozást követő időszakban 2,5 millió körül ingadozott, azaz Magyarország minden negyedik lakosa itt élt. Ez a viszonylag stabil népességszám úgy alakult ki, hogy a főváros népességszáma az 1990-es több mint 2 millióról 2011-re 1 millió 729 ezer főre csökkent, részben a kiköltözésnek köszönhetően. Eközben az agglomeráció népessége 566 ezerről 805 ezer főre emelkedett. A fentiek következtében az elővárosi övezet népesedési súlya az agglomeráción belül 1990 és 2011 között 22%-ról 31,8%-ra nőtt.

A fővárosi kerületek többségében folyamatosan csökkent a népesség száma, növekedés 1990 – 2000 között csak három, a következő évtizedben pedig nyolc kerületben volt – valamennyi a pesti oldalon 38. Ezzel szemben az agglomerációs övezetben alig volt csökkenő népességszámú település (1990 – 2000: Visegrád, 2001 – 2011: Vác és Tök). Jórészt a szuburbanizáció következtében jó néhány település népessége nagyon dinamikusan gyarapodott, tíz helység esetében 1990 – 2011 között több mint kétszeresére nőtt a népesség száma: Telkiben például hatszoros volt a növekedés (1990: 629, 2011: 3661 lakos). Az eredetileg is népes települések esetében a gyarapodás tízezres nagyságrendű volt (Érd: 20 304 fő, Szigetszentmiklós: 15 336 fő, Dunakeszi: 14 434 fő).

Az ország településeinek túlnyomó részére jellemző természetes fogyás az agglomerációban is előfordul, de itt összességében nézve kedvezőbb a helyzet. Sok más mutatóhoz hasonlóan a természetes szaporodásban is markáns különbségek vannak a főváros és az agglomerációs övezet között: Budapest paraméterei érzékelhetően rosszabbak 39. Ez különösen az 1990 – 2001 közötti időszakban mutatkozott meg látványosan, amikor a halálozások száma közel 130 ezerrel haladta meg a születésekét. 2001 – 2011 között javulás figyelhető meg: a halálozási többlet ugyan már csak szűk 75 ezer fő, de a természetes fogyás továbbra is valamennyi kerület népességére jellemző maradt.

A 80 agglomerációs település többségében szintén természetes fogyás jelentkezett 1990 – 2001 között, de 21 esetben már ekkor is meghaladta a születések száma a halálozásokét. A következő évtizedben bekövetkezett jelentős javulást jelzi, hogy ekkor a települések többségében (47 eset) már a természetes szaporodás volt megfigyelhető. Ezzel párhuzamosan a természetes szaporodás rátája is emelkedett: 1990 – 2001 között a legmagasabb érték 4,9‰ (Százhalombatta), a következő évtizedben viszont már 8,9‰ (Telki).

Budapest és környéke hosszú ideje a mindenkori Magyarország legfontosabb népességvonzó térsége, és ez így maradt a rendszerváltozás utáni időszakban is. Lényeges változás azonban a korábbiakhoz képest, hogy az urbanizációs szakaszt felváltotta a szuburbanizáció, ami lényegesen eltérő migrációs mintázatot hozott (l. a IX. Városok c. fejezetet). Ennek legfontosabb jellemzője, hogy a fővárosból jelentős tömegek vándoroltak ki az agglomerációba. Ez főleg az 1990 – 2001 közötti időszakban okozott nagy népességveszteséget, ekkor mindössze öt peremkerületnek volt szerény vándorlási nyeresége 40. Ezzel szemben az agglomerációban csak egyetlen településnek volt vándorlási vesztesége (Százhalombatta, -3,5‰), 11 esetben viszont a vándorlási nyereség aránya meghaladta a 30‰-et, Telki esetében pedig extrém magas érték alakult ki (97,6‰).

38 NÉPESSÉGSZÁM-VÁLTOZÁS

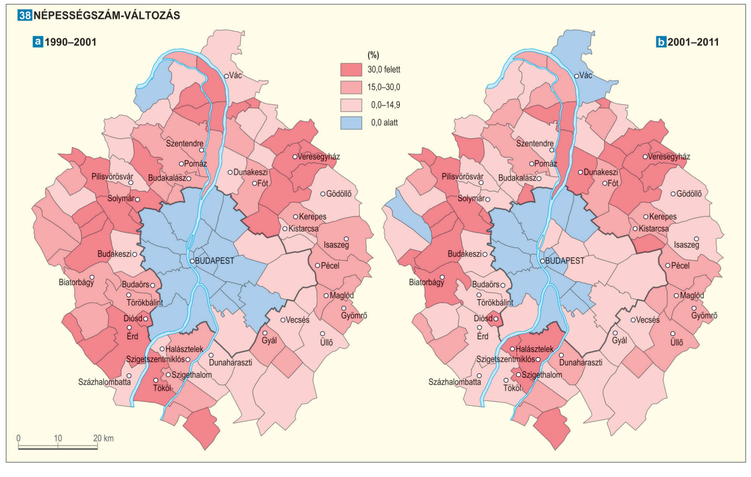

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

39 TERMÉSZETES SZAPORODÁS, FOGYÁS

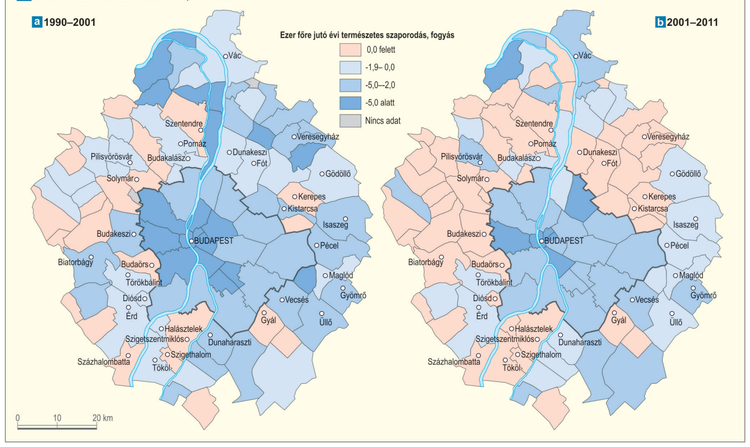

40 VÁNDORLÁSI EGYENLEG

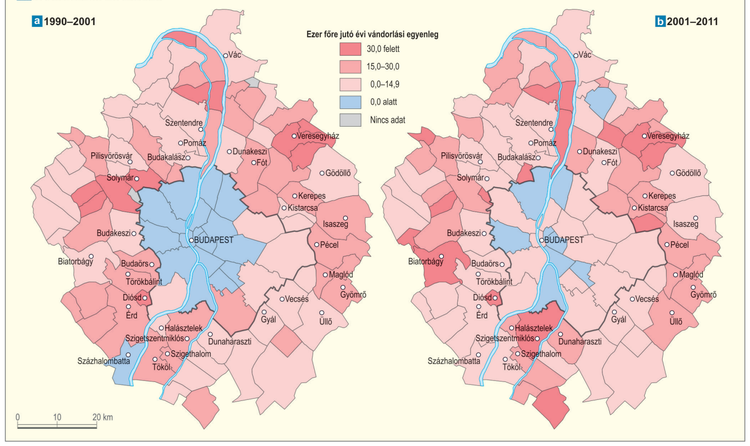

A 21. század első évtizedében valamelyest már enyhültek a Budapest és az agglomerációs övezet közötti migrációs különbségek. Ezt jelzi, hogy a teljes vándorlási volument nézve a főváros már mintegy 27 ezres nyereséget könyvelhetett el, és már 14 kerületben volt pozitív a migrációs szaldó. Ebben az évtizedben valamennyi agglomerációs településnek vándorlási nyeresége volt, 16 esetben 30‰ feletti értékkel. A főváros és az agglomerációs övezet közötti migráció nyertese továbbra is az utóbbi volt, mivel 2001–2011 között Budapestről 265 ezren telepedtek le valamelyik agglomerációs településen, fordított irányban azonban csak 156 ezren mozogtak.

A vándorlás rendszerváltozást követő mintázata átformálta a helyi társadalom összetételét, lakáspiaci igényeit és térhasználatát, hiszen főként a fiatalabb,

10 *Luxuskivitelű lakás a főváros agglomerációjában (Budajenő)*

képzettebb családok telepedtek le az elővárosi övezetben. Miközben a főváros lakossága hagyományosan magasan iskolázott, addig az agglomerációs övezet településeinek többségéről ez továbbra sem mondható el 41. Ezt jelzi az is, hogy a diplomások aránya csak 27 településen haladta meg az országos átlagot. A szuburbanizáció ugyanakkor néhány település esetében látványosan megemelte a diplomások arányát, több helyen 40% fölé (Telki: 55,9%, Remeteszőlős: 48,0%, Nagykovácsi: 46,1%, Budajenő: 40,4%, Üröm: 40,3%) 10.

Az ingázási adatok egyértelműen jelzik, hogy a rendszerváltozás utáni időszakban átalakult a munkaerő térbeli mozgása Budapest térségében, a munkahely–lakóhely kettőse új térstruktúra, a policentrikus fejlődés irányába mozdult el. Ennek egyértelmű jele volt olyan új ingázási irányok megjelenése, mint a fővárosból az agglomerációs településekbe történő ellen-ingázás, vagy az elővárosi központok (pl. Budaörs, Törökbálint, Érd) közötti keresztingázás. Mindezek ellenére a legjelentősebb ingázás továbbra is a főváros irányába történik 42. 2011-ben a 225 ezer regisztrált bejáró a budapesti foglalkoztatottak csaknem egynegyedét tette ki, jelentős hányaduk az agglomerációs övezetből érkezett. Kiemelkedően magas (60% körüli) volt a Budapestre beingázók aránya az összes helyi foglalkoztatotton belül egyrészt a kisebb, a főváros tőszomszédságában fekvő (pl. Üröm, Pilisborosjenő, Remeteszőlős), másrészt a jó elővárosi HÉV-kapcsolatokkal (pl. Budakalász, Csömör, Nagytarcsa) rendelkező településeken.

Ugyanakkor az is kimutatható, hogy a fővárosból az agglomerációba tartó ingázók száma jóval gyorsabban nőtt, s a rendszerváltozást követő 21 évben megkétszereződött. A szűkebb értelemben vett belső agglomerációs övben a fővárosból kiingázók száma különösen erősen gyarapodott, s meghaladta a Budapestre beingázók számát 43. Erre a legjobb példa Budaörs.

41 DIPLOMÁSOK ARÁNYA

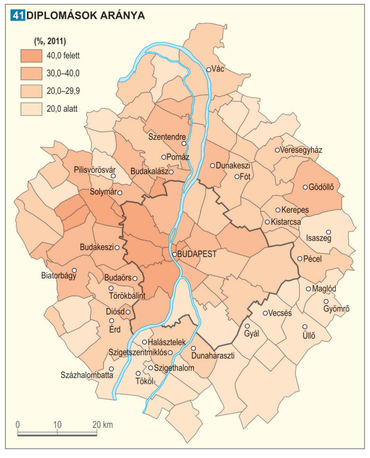

42 AZ ELJÁRÓ FOGLALKOZTATOTTAKON BELÜL A BUDAPESTEN DOLGOZÓK ARÁNYA

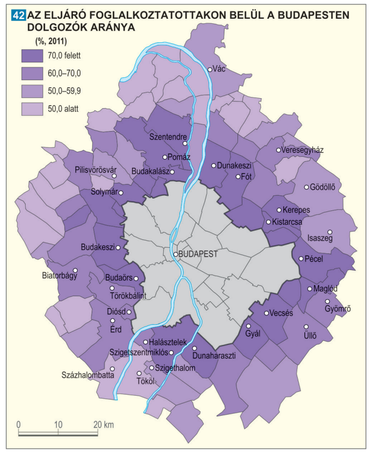

43 A BEJÁRÓ FOGLALKOZTATOTTAKON BELÜL A BUDAPESTIEK RÉSZESEDÉSE

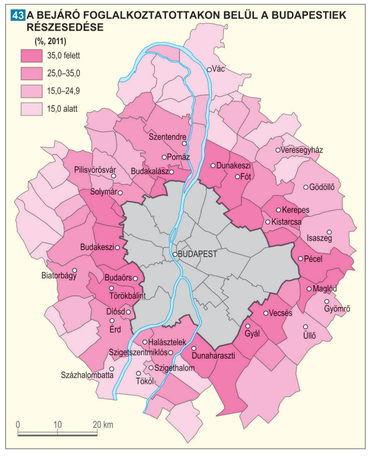

44 AZ 1991–2011 KÖZÖTT ÉPÜLT LAKOTT LAKÁSOK ARÁNYA

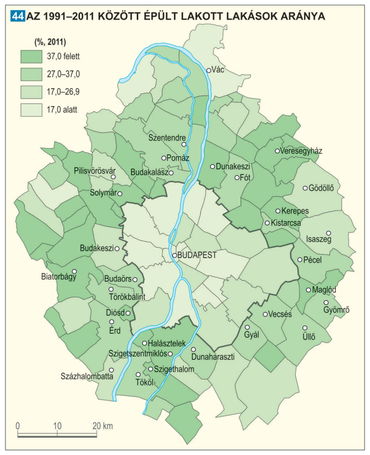

45 AZ ÚJONNAN ÉPÍTETT LAKÁSOK EZER LAKOSRA JUTÓ SZÁMA

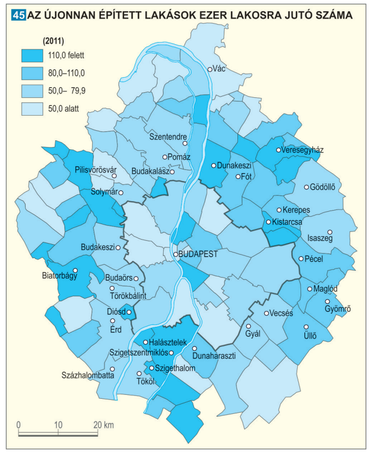

46 A NÉGY- ÉS TÖBBSZOBÁS LAKOTT LAKÁSOK ARÁNYA

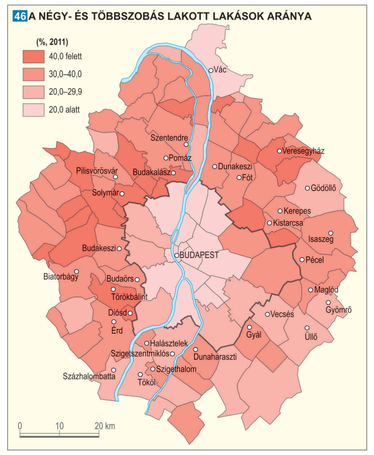

47 A HASZNÁLT LAKÁSOK ÁTLAGÁRA

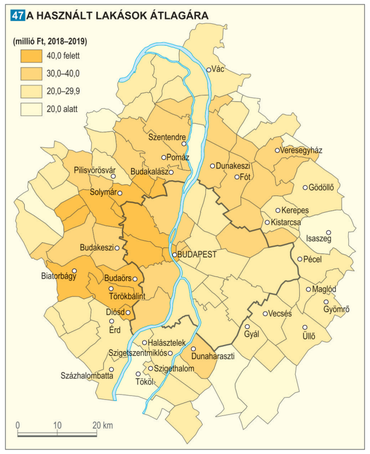

48 A HASZNÁLT LAKÁSOK ÁTLAGÁRÁNAK VÁLTOZÁSA

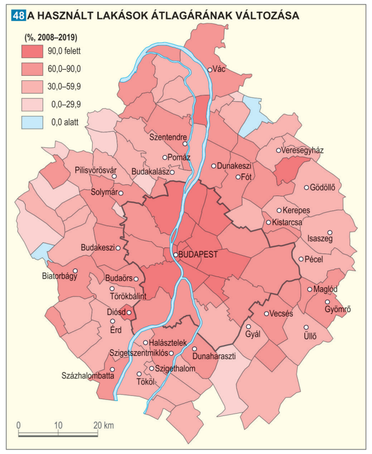

2001-ben még kb. 5200 fő ingázott mindkét irányban, kiegyenlített módon, viszont 2011-ben a Budapestről kiingázók száma (7847 fő) már 45%-kal meghaladta a Budaörsről a fővárosba naponta bejárók számát (5392 fő). Budaörs mellett 40%-ot meghaladó részesedést tettek ki a budapestiek az összes beingázó foglalkoztatott körében a népesebb települések közül Budakalászon (48,3%), Pécelen (45,4%), Törökbálinton (45,3%), Vecsésen (43,4%) és Budakeszin (42,2%).

Az agglomeráció lakáspiaca

A népesség növekvő térbeli mozgása, változó lakóhelyi preferenciája, valamint a lakáspiac kereslet–kínálati alapú konszolidációja a rendszerváltozás után számottevő átalakulásokat eredményezett a budapesti várostérségben. A helyi lakásállomány fejlődésében a külső kereslet mellett a települési önkormányzatok is fontos szerepet játszottak, hiszen ők szabták meg a rendelkezésre álló építési telkek mennyiségét és minőségét. Az agglomeráció 2011-beli 307 ezer lakott lakásának 35,8%-a épült 1991 és 2011 között. Ez az arány a főváros értékének (15%) több mint kétszerese, ugyanakkor látványos területi különbségeket mutat 44.

11 *A Magdolnavölgy lakópark Piliscsabán, az agglomeráció nyugati oldalán vonzó lakókörnyezetet kínál*

Általánosságban elmondható, hogy a fővárost északról körülölelő, vonzó táji adottságot kínáló hegyvidéki, dombsági területeken épült a legtöbb új lakás a rendszerváltozás után, délről csak a Csepel-sziget északi csücskén rajzolódik ki egy frekventált településcsoport. Az abszolút éllovas Telki, ahol a település 1186 lakásának 80,4%-a 1990 után épült. Nem sokkal marad el tőle lakáspiaci dinamizmusban Remeteszőlős (68,3%), Veresegyház (58,8%), Herceghalom (58,8%) és Budajenő (57,5%) sem. Ezzel szemben Visegrád (14%), Vác (15,7%), Perbál (16,5%) és Dunabogdány (19,4%) lakásainak kevesebb mint egyötöde épült a rendszerváltozás óta. Tehát a helyi települési vezetés aktivitása az új telkek értékesítése és új lakók odavonzása terén nagymértékben eltért az agglomerációs övezeten belül.

Tovább finomítja a képet a 2001 után épített lakások ezer lakosra jutó száma 45. A lista élén Herceghalom áll 198 lakással, őt Csomád (177), Telki (156), Remeteszőlős (154) és Dunakeszi (152) követi a sorban. Ezek a települések voltak a lakóhelyi mobilitás fő célterületei az agglomerációs övezetben az ezredfordulót követő évtizedben. Az új lakások építése sok esetben minőségi átalakulást is hozott, megnőtt a nagy alapterületű, többszobás lakások részesedése. A négy- és többszobás lakások súlya a helyi lakáspiacon Telkiben (72,6%), Remeteszőlősön (64,8%), Nagykovácsiban (57,1%) és Budajenőn (55,8%) volt a legnagyobb 2011-ben 46. Ezek Budapest elővárosi övezetének legexkluzívabb céltelepülései.

Budapestnek és térségének lakásárai kimagaslanak az országon belül (l. a XII.2.1. Lakásviszonyok c. alfejezetet). A használt lakások átlagára a 2018/19-es években Budapesten 32,2, az agglomerációjában 30 millió forint volt, ami mögött számottevő területi különbségeket figyelhetünk meg 47. A fővároson belül az V. (59,2 millió Ft), a II. (55,1) és a XII. (48,0) kerületek voltak a legdrágábbak. Átlagáraik két és félszeresen, háromszorosan meghaladták a legolcsóbbnak számító X., XX. és XXI. kerületi értékeket, ahol átlag 21 millió forintért lehetett lakáshoz jutni. Az agglomeráció nyugati és északi szektorában jól kirajzolódik egy magas lakásárakkal jellemezhető övezet, amely szorosan illeszkedik a szomszédos budai kerületekhez. Az ezredfordulót követő évtizedekben itt épült a legtöbb lakás, többnyire nagy alapterületű, exkluzív felszereltségű (pl. úszómedence) családi ház és lakópark formájában 11. A legdrágább települések, Remeteszőlős (61,9 millió Ft), Nagykovácsi (59,2), Üröm (58,1) és Telki (56,1) a főváros legdrágább kerületeivel vetekszenek. Az agglomeráció délkeleti oldalán ezzel szemben a használt lakások átlagára nem éri el a 20 millió forintot, a legolcsóbb Csörögön csupán 10,5 millió.

A használt lakások átlagárának változása 2008 és 2019 között ettől eltérő területi képet mutat 48. Budapesten a belvárosi (I. és V.) kerületek mellett ott nőttek legnagyobb mértékben (200% fölött) az árak, ahol az ezredfordulót követően a befektetői érdeklődés a legerősebb volt (Terézváros, Erzsébetváros, Józsefváros, Ferencváros), illetve ahol a barnaöv megújulásának eredményeként a legtöbb új, magas színvonalú lakás épült (Kelenföld, Angyalföld). Az agglomerációban 190%-ot meghaladó értékekkel Szada (193,2%), Diósd (191,6%) és Pócsmegyer (190,1%) voltak az időszak nyertesei igaz, ők eleve alacsonyabb bázisról indultak.

© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

X.

Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)
www.nemzetiatlasz.hu

Szerkesztőbizottság
Kocsis Károly (elnök)
Klinghammer István (tiszteletbeli elnök), Nemerkényi Zsombor (titkár),
Kincses Áron, Kovács Zoltán, Tóth Géza, Zentai László

Kartográfiai Tanácsadó Bizottság
Zentai László (elnök)
Bartos-Elekes Zsombor, Bottlik Zsolt, Buga László,
Elek István, Gede Mátyás, Gercsák Gábor, Györffy János,
Márton Mátyás, Orosz László, Török Zsolt Győző

MNA Társadalom kötet

Kötetszerkesztők
Kocsis Károly (főszerkesztő), Kovács Zoltán, Nemerkényi Zsombor, Kincses Áron, Tóth Géza

Fejezetszerkesztők
Bajmócy Péter, Bálint Lajos, Beluszky Pál, Boros Lajos, †Csatári Bálint, Dövényi Zoltán,
Kocsis Károly, Kovács Zoltán, Őri Péter, Pál Viktor, Szabó Laura, Székely Gáborné, Tátrai Patrik

Szakmai lektor
Probáld Ferenc, Gercsák Gábor

Nyelvi lektor
Kálóczy Katalin, Gercsák Gábor

Borítóterv
Mezei Gáspár – CSFK Földrajztudományi Intézet, Kuti Ildikó – Civertan Bt.

Arculatterv, tipográfia
Kuti Ildikó – Civertan Bt.

Sokszorosítás
Pannónia Nyomda Kft.

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített, illetve rövidített változatainak kiadási jogát is.
A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak valamely része semmiféle formában, semmiféle nyelven nem sokszorosítható és nem publikálható.

Felelős kiadó: Kiss László főigazgató
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, www.csfk.org
© CSFK Földrajztudományi Intézet, www.mtafki.hu, Budapest, 2021

A kiadvány megjelenéséhez támogatást nyújtott:
Magyarország Kormánya
Innovációs és Technológiai Minisztérium
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia

A kötet szerkesztésének lezárása: 2021. február 1.

ISBN 978-963-9545-55-7ö
ISBN 978-963-9545-63-2

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021

MAGYARORSZÁG NEMZETI ATLASZA TÁRSADALOM

Szerzők
Bajmócy Péter
Bálint Lajos
Beluszky Pál
Boros Lajos
Branyiczkiné Géczy Gabriella
†Csatári Bálint
Dövényi Zoltán
Egedy Tamás
Fabula Szabolcs
Faragó Tamás
Farkas Jenő Zsolt
Gábriel Dóra
Gál Tamás
Gulyás Ágnes
Gyuris Ferenc
Ilcsikné Makra Zsófia
Jankó Ferenc
Kincses Áron
Kocsis Károly
Kovács Zoltán
Kovalcsik Tamás
Kulcsár László
Lados Gábor
Makay Zsuzsanna
Monostori Judit
Murinkó Lívia
Nagy Gábor
Nagy Gyula
Obádovics Csilla
Őri Péter
Pál Viktor
Pénzes János
Pirisi Gábor
Szabó Laura
Székely Gáborné
Szilassi Péter
Tátrai Patrik
Tóth Géza
Tóth Pál Péter
Trócsányi András
Uzzoli Annamária
Wéber András

Térkép- és ábraszerzők
Agárdi Norbert
Bácskainé Pristyák Erika
Bajmócy Péter
Bálint Lajos
Balizs Dániel
Balogh András
Baranyai Olga
Bartos-Elekes Zsombor
Beluszky Pál
Benedek József
Bertus Zoltán
†Bognár András
Boros Lajos
Bottlik Zsolt
Branyiczkiné Géczi Gabriella
Braun László
Csapó Tamás
†Csatári Bálint
Csernicskó István
Demeter Gábor
Dézsi Gyula
Dövényi Zoltán
Egedy Tamás
Elekes Tibor
Farkas György
Farkas Jenő Zsolt
Frisnyák Sándor
Gál Tamás
Gulyás Ágnes
Győri Róbert
Gyuris Ferenc
Hărănguş, Iulia
Hegedűs Viktor
Horváth István
Ilcsikné Makra Zsófia
Jankó Ferenc
Jász Erzsébet
Kardos Laura
Kincses Áron
Kiss Tamás
Kocsis Károly
Kókai Sándor
Kovács Zoltán
Kovalcsik Balázs
Kovalcsik Tamás
Kovály Katalin
†Kubinyi András
Kücsán József
Lados Gábor
Lengyel István Máté
Lennert József
Makay Zsuzsanna
Matlovičová, Kvetoslava
Máté Zsolt
Moldovan, Ciprian
Molnár József
Mucsiné Égerházi Lilla
Murinkó Lívia
Nagy Gábor
Nagy Gyula
Németh Ádám
Őri Péter
Pál Viktor
Pálóczi Gábor
Pásztor István Zoltán
Pénzes János
Pintér János
Róbert Péter
Sikos T. Tamás
Szabó Balázs
Szabó Laura
Szende Katalin
Székely Gáborné
Szilassi Péter
Szűcs Sándor
Tátrai Patrik
†Thirring Gusztáv
Tiner Tibor
Tolnai Gábor
Tóth Géza
Tóth Pál Péter
Trócsányi András
Uzzoli Annamária
†Varga E. Árpád
Vasárus Gábor László
Wéber András
Zupančič, Jernej

Vezető térképészek
Koczó Fanni
Kovács Anikó
Mezei Gáspár
Nemerkényi Zsombor

További térképészeti közreműködők
Agárdi Norbert
Bálint Lajos
Bartos-Elekes Zsombor
Bottlik Zsolt
Demeter Gábor
Szabó Renáta

Technikai munkatársak
Laczkó Margit
Magyar Árpád

©CSFK Földrajztudományi Intézet, www.nemzetiatlasz.hu, Budapest, 2021